

ΤΟΥΡΚΟΪΣΛΑΜΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ

Η διαμόρφωσή της κατά τη δεκαετία του 1970 και οι επιπτώσεις αυτής στην εξέλιξη της σύγχρονης τουρκικής ιστοριογραφίας

Η επανεύρεση του οθωμανικού παρελθόντος

Δημήτριος Ιω. Μελισσάρης

«Ο άνθρωπος είναι στον ύψιστο βαθμό ιστορικό ον. Βρίσκεται εντός της ιστορίας και η ιστορία βρίσκεται εντός του. Μεταξύ του ανθρώπου και της ιστορίας υφίσταται μία τόσο βαθιά, μυστηριακή, πρωταρχική και συνεκτική σχέση... που ο διαχωρισμός μεταξύ τους είναι αδύνατος. Είναι αδύνατον να αποσπάσεις τον άνθρωπο από την ιστορία... Η «ιστορικότητα» αποκαλύπτει την ουσία της ύπαρξης, την εσωτερική πνευματική ουσία του κόσμου και του ανθρώπου...».

*Νικολάϊ Αλεξάντροβιτς Μπερντιάεφ (1874 – 1948),
Το νόημα της Ιστορίας*

«Ένας άνθρωπος δεν ζει μονάχα την προσωπική του ζωή, σαν άτομο ζει, συνειδητά ή ασυνείδητα, και τη ζωή της εποχής του και των συγχρόνων του...».

*Τόμας Μανν (1875 – 1955),
Το μαγικό βουνό (Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας, 1929)*

Εισαγωγή

Η διαλεκτική σχέση του ιστορικού με την κοινωνία και τον χωροχρόνο

Στο μνημειώδες σύγγραμμά του «*What is History*», με το οποίο ήρθε να συμβάλλει τα μέγιστα στην καινοτόμο επανάσταση που διαδραματιζόταν στον επιστημονικό κλάδο της ιστοριογραφίας κατά το ήμισυ του 20^{ου} αιώνα, ο E.H.Carr κατέδειξε την άρρηκτη σχέση του ιστορικού με τα γεγονότα (*facts*), προάγοντας την συνεχή συνδιαλλαγή και αλληλεξάρτηση του παρόντος με το παρελθόν, ως πηγή νοηματοδότησης του έργου του ιστορικού.¹ Εν συνεχεία, ορμώμενος της έμφυτης θέλησής του για την τελική κατάδειξη της κοινωνικής προσφοράς του ιστορικού αλλά και της παρότρυνσής του να αντλήσει από τον ίδιο τον αναγνώστη την απάντηση στο υπαρξιακό, τρόπον τινά, ερώτημα της ιστορικής επιστήμης, δεν διστάζει να εκφέρει σαφή και τεκμηριωμένη γνώμη επί του θέματος, ταυτίζοντας τον διά μέσου της ιστορικής διαδικασίας διάλογο μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος με την αέναη και διαφωτιστική συζήτηση μεταξύ της κοινωνίας του σήμερα και της κοινωνίας του χθες, προβάλλοντας με αποφασιστική ειλικρίνεια την αναγκαιότητα μελέτης των ιστορικών δεδομένων για την κατανόηση του συγκαρινού κοινωνικού γίγνεσθαι.² Τα ως ανωτέρω γεγραμμένα, από έναν εκ των θεμελιωτών της επιστήμης της ιστοριογραφίας, έρχονται να ενισχύσουν τη ρήση που αξιωματικώς και μετά περισσίας αγχινοίας είχε διατυπώσει προγενέστερα ο ελβετικός καταγωγής ιστορικός J.Burckhardt, κατά την οποία *η Ιστορία δεν είναι τίποτα άλλο από την καταγραφή των όσων αξιοσημείωτων αντλεί η μία εποχή από την άλλη*.³

Δοθείσης της θεματικής που αποπειράται να καλυφθεί διά της παρούσης μελέτης, βασικός σκοπός του παρόντος πονήματος ορίζεται η κατάδειξη του εποικοδομητικού διαλόγου μεταξύ της εθνικής τουρκικής ιστοριογραφίας, από την περίοδο της δεκαετίας του 1970 και έπειτα, με το έως τότε εξοβελισμένο οθωμανικό παρελθόν από τον αυταρχικών καταβολών κεμαλικό εκσυγχρονισμό της καθ' όλα θρησκευόμενης συντριπτικής πλειοψηφίας της τουρκικής κοινωνίας. Παράγοντας αυτού του διαλόγου δεν υπήρξε κάποιος άλλος πέρα από την σταδιακή ανάδειξη του ρόλου της ισλαμικής θρησκείας στην ιδιωτική και δημόσια σφαίρα του βίου του Τούρκου πολίτη και, ιδίως, την σταδιακή ισλαμική σύνθεση του πολιτικού σκηνικού της υπ' εξέταση χώρας. Αποβλέποντας στην καλύτερη δυνατή κάλυψη των αναγκών της παρούσης μελέτης, το ερευνητικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα γεγονότα της δεκαετίας του 1970, απ' όπου και αντλούνται τα δεδομένα για την διερεύνηση του κεντρικού θέματος.

¹ E. H. Carr, "What is History", Penguin Classics, Great Britain 2018, p.26.

² ο.π., σελ. 50,128.

³ J. Burckhardt, "Judgements on History and on Historians", Routledge, London 1959, p. 158.

Η ισχυροποίηση του Πολιτικού Ισλάμ ως παράγων ανάδυσης του οθωμανικού παρελθόντος

Η χρονικοϊστορική περίοδος της δεκαετίας του 1970 υπήρξε αναντίρρητα, ένεκα της περιρρέουσας πολιτικοοικονομικής κρίσεως, αφετηρία της ανάπτυξης μίας πολυποικίλης πολιτικής αντιπολίτευσης προς την υπάρχουσα καθεστηκυία τάξη και, συνεπακολούθως, προς το αφήγημα που αυτή προέτασε. Θεμέλιο της αντιπολιτευτικής αυτής γραμμής κατέστη η ισλαμική θρησκεία, υπό την ιδιότητα του αντιστασιακού παράγοντα προς τον επιβεβλημένο και ξενικής προελεύσεως εκμοντερνισμό.⁴ Εξετάζοντας την ιδιαίζουσα περίπτωση της τουρκικής πραγματικότητας, καθίσταται σαφές ότι το Πολιτικό Ισλάμ όχι μόνο δεν απέτυχε, όπως έχει υποστηριχθεί από τον O.Roy στο έργο του με τίτλο «*The Failure of Political Islam*», αλλά, τουναντίον, κατόρθωσε να διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο στο πολιτικοκοινωνικό γίγνεσθαι διά της αντιπολίτευσης και, εν τέλει, της διακυβέρνησης της χώρας. Προβάλλοντας το πάγιο αίτημα περί επιστροφής στο ισλαμικό πλαίσιο αξιών και ιδανικών κατόρθωσε να εξασφαλίσει την απαιτούμενη λαϊκή υποστήριξη για την εγκαθίδρυση, ιδίως μέσω της παιδείας και της νομοθετικής διαδικασίας, ενός κοινωνικώς και ηθικώς ισλαμικού βίου.⁵ Όπως η κάθε πολιτική θεωρία, νοούμενη ως το σύνολο των επαγωγικώς εξαγόμενων από την εμπειρία εννοιών, αρχών και ιδεωδών που χρησιμοποιούνται για την ερμηνεία της λειτουργίας μιας κοινωνίας⁶, τοιουτοτρόπως και η ισλαμική πολιτική θεωρία προσδιορίζει, ανθρωποκεντρικώς δομημένη, σαφείς τρόπους και πρακτικές συμπεριφοράς βάσει των πατροπαράδοτων θρησκευτικών επιταγών.⁷

Δεν θα ήταν ανεδαφική η άποψη περί υιοθέτησης από τον αντιπολιτευτικό λόγο μίας θρησκευτικής ρητορικής με σκοπό την προσέγγιση των "θυμάτων" ενός αποτυχημένου εκσυγχρονισμού, εν προκειμένω των θυμάτων του αυταρχικού προγράμματος εκκοσμίκευσης του κεμαλικού καθεστώτος, που σαφώς αποσκοπούσε στην αποκοπή από το «φαύλο» και οπισθοδρομικό οθωμανικό παρελθόν. Κατά τον B. Ghalioun, η θρησκεία στις μουσουλμανικές κοινωνίες εκλαμβάνεται ως φορέας συλλογικής ταυτότητας, ενώ η συστηματική επίθεση προς αυτή νοείται ως προσπάθεια διάσπασης του κοινωνικού συνόλου διά της ωφέλειας μόνο μερικών κοινωνικών ομάδων, συγκεκριμένα μιας ελίτ που αναζητεί μέσω του εκσυγχρονισμού την νομιμοποίησή της, εις βάρος των πλειοψηφούντων λιγότερο ευνοημένων.⁸ Η μεθοδική απόπειρα δυτικοποίησης της «ανατολίτικης» κουλτούρας διά της αποκοπής από το θρησκευτικό αίσθημα, ήτοι από το ισλαμικό αξιακό πλαίσιο δράσης και την μακραίωνη και συνυφασμένη με την θρησκεία ιστορία του οθωμανικού παρελθόντος, εκπεφρασμένη από την άνωθεν επιβολή

⁴ Andrea Teti, Andrea Mura, «*Ισλάμ και Ισλαμισμός*» στο Jeffrey Haynes, «*Θρησκεία και Πολιτική*», Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2018, σελ. 173,174.

⁵ ο.π., σελ. 176,177.

⁶ David Miller, «*Political Theory*», *The Social Science Encyclopedia*, Routledge and Kegan Paul, London 1985, p. 618.

⁷ Γεώργιος Β. Μιχαλόπουλος, «*Η Λειτουργία του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙΔ) στο Διεθνές Σύστημα και η Τουρκία*», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2004, σελ. 134.

⁸ Burchan Ghalioun, «*Islam et Politique: la modernité trahie*», Le Découverte, Paris 1997, p. 133.

μέσω σκληρών μέτρων ενός τουρκικού εθνικισμού αποκομμένου από την πίστη, συνέδραμε καταλυτικά στην διχοτόμηση της κοινωνίας σε αστικό εκκοσμικευμένο κέντρο και αναχρονιστική θρησκευόμενη περιφέρεια.⁹

Η επιτυχής άνθηση του Πολιτικού Ισλάμ οφείλεται, επιπλέον, και στην προκύπτουσα ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 άκρως επιτακτική ανάγκη συγκρότησης ενός ενιαίου μετώπου εθνικής ομοιογένειας εναντίον της ανερχόμενης κομμουνιστικής/αριστερής απειλής, γεγονός που, από κοινού με τον έως τότε αποκλεισμό της θρησκευόμενης τουρκικής περιφέρειας από την πολιτικοοικονομική ζωή του τόπου, ανήγαγε την θρησκεία σε μία νέα δυναμική αντίδραση στον δημόσιο στίβο.¹⁰ Θα ηδύνατο να ισχυριστεί κανείς ότι το Ισλάμ, διά της πολιτικής του εκφάνσεως, χρησιμοποιήθηκε από την δεκαετία του 1970 και εντεύθεν ως το απαραίτητο δυνητικό σύμβολο αλλαγής και ανακατανομής της ισχύος εντός της τουρκικής κοινωνίας, πραγματικότητα την οποία αντιλήφθηκε εγκαίρως ο Νετζμεττίν Ερμπακάν ο οποίος, μέσω του θρησκευτικά επιφορτισμένου πολιτικού του λόγου, προσδιόρισε τόσο την ανάγκη προσαρμογής της καπιταλιστικής ανάπτυξης στο ισλαμικό πλαίσιο αξιών όσο και το ζήτημα της άνισης κρατικής αντιμετώπισης προς τους θρησκευόμενους επιχειρηματίες της επαρχίας, προς όφελος του κεφαλαίου των αστικών κέντρων.¹¹ Κατά την κρίσιμη περίοδο της δεκαετίας του 1970, η πολιτική δραστηριοποίηση του Ερμπακάν τασσόταν αναφανδόν υπέρ μίας ισλαμικής πολιτικοοικονομικής συνθέσεως, γεγονός που εκφράστηκε μέσω της συμμετοχής του κόμματός του στις κυβερνήσεις συνασπισμού του 1974 και 1977, συντείνοντας ακόμη και στην σύσφιγξη των οικονομικών δεσμών της Τουρκίας με τις χώρες της Μέσης Ανατολής μέσω της ανάδειξης του κοινού οθωμανικού παρελθόντος και της ισλαμικής αλληλεγγύης, στο ευρύτερο πλαίσιο της Κοινότητας των Πιστών (Όμμα).¹² Πράγματι, τόσο για το Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας (ΚΕΣ) όσο και για τον ίδιο τον Ερμπακάν, το κράτος και η γραφειοκρατία υφίσταντο ως στοιχεία υποταγμένα στο έθνος, συνεκτικό στοιχείο του οποίου είναι το Ισλάμ, εξ ου και η εν καιρώ διακυβέρνησής του προσπάθεια κατίσχυσης στους θεσμούς και στο σύνολο των βαθμίδων της δημόσιας διοίκησης.¹³ Τοιουτοτρόπως, επετεύχθη η θεμελίωση της αρχής περί κοινής ιστορικής αναφοράς στον αραβοϊσλαμικό κόσμο, συνεπαγόμενης της εργαλειοποίησης της οθωμανικής ιστορίας που έως τότε, ούσα άρρηκτα συνδεδεμένη με το Ισλάμ, είχε αποσιωπηθεί από την ημερήσια διάταξη του καθεστωτικού εκσυγχρονισμού.

⁹ Γεώργιος Β. Μιχαλόπουλος, «*Η Λειτουργία του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙΔ) στο Διεθνές Σύστημα και η Τουρκία*», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2004, σελ. 344.

¹⁰ Νίκος Μούδουρος, «*Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας*», Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012, σελ. 127-129.

¹¹ Muzaffer Sencer, "*Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*", May Yayinlari, Istanbul 1974, p.365.

¹² Γεώργιος Β. Μιχαλόπουλος, «*Η Λειτουργία του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙΔ) στο Διεθνές Σύστημα και η Τουρκία*», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2004, σελ.380-382,390-391.

¹³ Νίκος Μούδουρος, «*Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας*», Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012, σελ. 137, 142.

Προς τη δημιουργία νέου εθνικισμού: σύμπραξη τουρκισμού και ισλαμισμού

Για την εμπειριστατωμένη εξέταση της περίπτωσης της εξέλιξης του εθνικισμού στην Τουρκία και την επιρροή αυτού στην θέαση της ιστορίας καθίσταται αναγκαία η επισκόπηση ορισμένων προσεγγίσεων του λεγόμενου νεωτερικού εθνικισμού. Εν αρχή, ο E.Gellner ορίζει τον εθνικισμό ως την πίστη σε μία πολιτισμική ταυτότητα και κουλτούρα που είναι άμεσα συνδεδεμένη με το κράτος, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο ηθικοπολιτικό κλίμα και τη συνεκτική φύση του πολιτισμού, ως θεωρία πολιτικής νομιμότητας.¹⁴ Μεταξύ των στοιχείων συγκρότησης του εθνικισμού και της συμβολικής/φυσικής δόμησης του έθνους είναι η γλώσσα και η θρησκεία.¹⁵ Παρόμοια θέση για την συναισθηματική φύση και την ψυχολογική υφή του εθνικισμού, ως δέσμη συμβόλων και πίστεως, εκφράζει και ο A.Giddens.¹⁶ Στο ίδιο μήκος κύματος, ο E.Hobsbaum αναφέρεται διεξοδικώς στην αίσθηση του συνανήκειν μέσω της κοινής γλώσσας και θρησκείας, για την οποία εφιστά ιδιαίτερος την προσοχή. Ειδικότερα, κάνει μνεία στον όρο της «εθνικής θρησκείας» ως διαχωριστικού στοιχείου από τα υπόλοιπα έθνη¹⁷, ενώ ο Π.Λέκκας, με τη σειρά του, διατείνεται την πολιτική χρήση του θρησκευτικού στοιχείου μέσω του εθνικισμού, με εγκόσμιες πρακτικές.¹⁸ Τέλος, ο A.Smith, στο πλαίσιο της ευρύτερης προσπάθειας ερμηνείας της εθνικής κοινότητας (ethnie), ομιλεί για τα κοινά χαρακτηριστικά που συγκροτούν το έθνος, όπως είναι η ιστορία και οι κοινές αξίες/παραδόσεις, αναγνωρίζοντάς τους ως θεμέλιους λίθους του αισθήματος της κοινής καταγωγής και εθνικής ταυτότητας.¹⁹

Στην περίπτωση του τουρκικού εθνικισμού, η διαμόρφωση της ιδέας του έθνους και η επίτευξη της λεγόμενης χωροκαταγωγής του τουρκικού στοιχείου λαμβάνει χώρα διαμέσου της εργαλειοποίησης της εθνικής γλώσσας ήδη από τα πρώτα χρόνια της εγκαθίδρυσης του μονοκομματισμού, θεωρητικώς διά της εντόνου επιρροής των ιθυνόντων του κεμαλικού καθεστώτος από το έργο του Ζιγιά Γκιοκάλπ²⁰, και εμπράκτως διά της γλωσσικής μεταρρύθμισης (1928), που αποσκοπούσε στην αποσιώπηση του «αμαυρωμένου» οθωμανικού παρελθόντος και την αποσόβηση του θρησκευτικού αισθήματος, βάσει των εκσυγχρονιστικών επιταγών για εθνική ανάταση και υπερηφάνεια. Στην προκειμένη περίπτωση, η γλώσσα αναμοχλεύεται από τον κεμαλικό κρατικό μηχανισμό διανοήσης για την ανάπτυξη εθνικής ιδεολογίας, η οποία έρχεται να εμπλουτιστεί σταδιακά με το

¹⁴ E. Gellner, «*Έθνη και Εθνικισμός*», Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992, σ. 14, 19.

¹⁵ Άννα Φραγκουδάκη, Θάλεια Δραγώνα, «*Τι είν' η πατρίδα μας; - εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*», Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 32-33.

¹⁶ Πέτρος Θεοδωρίδης, «*Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας. Έθνος, Νεωτερικότητα και Εθνικιστικός Λόγος*», Εκδόσεις Αντιγόνη, Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 42.

¹⁷ Eric J. Hobsbaum, «*Έθνη και Εθνικισμός από το 1870 μέχρι σήμερα - Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*», Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994, σ. 98-101.

¹⁸ Παντελής Λέκκας, «*Η εθνικιστική ιδεολογία - πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2011, σελ. 172.

¹⁹ Anthony Smith, «*Εθνική Ταυτότητα*», Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000, σ. 25-28

²⁰ σχετικώς, όρα Αριστοτέλης Μητράρας, «*Ο τουρκικός εθνικισμός του Ζιγιά Γκιοκάλπ και ο Κεμαλισμός*», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012.

θρησκευτικό στοιχείο από την άφιξη του πολυκομματισμού και έπειτα, ιδίως με την ισλαμική πολιτική σύνθεση της δεκαετίας του 1970. Η σύζευξη αυτή της γλώσσας με την θρησκεία, η οποία εκφράζεται μέσω του λεγόμενου τουρκικού ισλαμισμού, θα συμβάλει τα μέγιστα στην ανάδειξη του οθωμανικού παρελθόντος.

Η ιδιάζουσα σχέση εθνικισμού και θρησκείας διαφαίνεται ήδη από την δεκαετία του 1960, όπου παραχωρήθηκε ο ζωτικός χώρος για την εγκαθίδρυση και δραστηριοποίηση ριζοσπαστικών πολιτικών δυνάμεων ισλαμιστικής μορφής, με τι οποίες οι οπαδοί του ήδη υφιστάμενου Παντουρκισμού ανέπτυσαν μία ιδιότυπη σχέση συμπάθειας και άτυπης σύμπραξης, στοιχείο που καταδεικνύεται μέσω του λόγου που είχαν αναπτύξει εκείνη την εποχή.²¹ Επί παραδείγματι, η εν έτει 1969 επιλογή των τριών ημισελήνων ως επίσημου εμβλήματος του εθνικιστικού Κόμματος Εθνικής Δράσεως (ΚΕΔ) αποτελεί ενδεικτικό στοιχείο της ισλαμιστικής στροφής του τουρκικού εθνικισμού.²² Κατά αυτόν τον τρόπο διαφαίνεται ήδη η οικοδόμηση της, κατά τον E.Hobsbawm, «εθνικής θρησκείας», στο πλαίσιο ανασυγκρότησης του τουρκικού εθνικισμού, γεγονός το οποίο μεταφράζεται πολιτικώς μέσω της προσέγγισης του ΚΕΔ προς την ισλαμιστική θέαση του Ερμπακάν με σκοπό την καταπολέμηση του επικίνδυνα ανερχόμενου αριστερού ρεύματος.²³

Στο σημείο αυτό αξίζει να συνυπολογιστεί η συμβολή του Τούρκου καθηγητή Ιμπραήμ Καφέζογλου στην επανεξέταση του τουρκικού εθνικισμού, καθώς προσέδωσε ιδιαίτερη σημασία στους πολιτιστικούς δεσμούς, εν συγκρίσει με την έως τότε πρόταξη των φυλετικών στοιχείων (*Bütün Türlük*), στο πλαίσιο της καταπολέμησης της κομμουνιστικής διεισδύσεως.²⁴ Η αρωγή του στο εθνικιστικό κίνημα σημειώνεται ήδη κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και τις αρχές της επόμενης δεκαετίας καθώς ο ίδιος υπήρξε, κατά το Δεύτερο Συνέδριο Εθνικιστών (1969), εισηγητής της σχέσης εθνικισμού και θρησκείας, εδραιώνοντας ως επίσημη θέση ότι ο Ισλαμισμός (*Müslümanlık*) έπρεπε να παραμείνει αναπόσπαστο στοιχείο του τουρκικού εθνικισμού.²⁵ Αμέσως μετά, το έτος 1970, ιδρύεται η Αϊντινλάρ Οτζαγί (*Εστία των Πεφωτισμένων*), στην οποία, ως πνευματικός ταγός αυτής, αναλαμβάνει την προεδρία. Σε αυτή συμμετείχαν σημαίνοντες πανεπιστημιακοί διανοούμενοι αλλά και επιφανείς επιχειρηματίες οι οποίοι ανησυχούσαν ιδιαίτερος για την εξαπλώση της αριστερής ιδεολογικής προσεγγίσεως εντός της τουρκικής κοινωνίας και ζητούσαν επιτακτικώς την ενίσχυση του δημόσιου ρόλου της ισλαμικής θρησκείας. Διά της δραστηριοποίησης στους τομείς του πολιτισμού και της εκπαίδευσης, ο Ιμπραήμ Καφέζογλου εισήγαγε στον δημόσιο διάλογο το ιδεολογικό κίνημα του Τουρκ Ισλάμ Σεντεζί

²¹ Jacob M. Landau, «Παντουρκισμός - το δόγμα του τουρκικού επεκτατισμού», Εκδόσεις Θετίλη/ΓΕΣ, Αθήνα 1986, σελ. 193-197.

²² ο.π., σελ. 205.

²³ Erik J. Zürcher, «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 333-334.

²⁴ Jacob M. Landau, «Παντουρκισμός - το δόγμα του τουρκικού επεκτατισμού», Εκδόσεις Θετίλη/ΓΕΣ, Αθήνα 1986, σελ. 213-214.

²⁵ ο.π., σελ. 198.

(*Τουρκοϊσλαμική Σύνθεση*) κατά το οποίο οι Τούρκοι, υπό την *ιερή ιδιότητα των Στρατιωτών του Ισλάμ*, ήταν φορείς του τουρκικού πολιτισμού που οικοδομήθηκε όχι μόνο επί του 2.500 ετών τουρκικού στοιχείου αλλά και επί του 1.500 ετών ισλαμικού στοιχείου, επιτυγχάνοντας την σύνδεση της θρησκευτικής πίστης και ηθικής με το αρχέγονο πατριωτικό καθήκον²⁶. Η εν συνεχεία δημοφιλία που γνώρισε η παρούσα ιδεολογική θεώρηση είχε αναντιρρήτως θετικές επιπτώσεις στην μελέτη του οθωμανικού παρελθόντος και, συνάμα, στην ανακάλυψη του διαδραματίζοντος ρόλου του θρησκευτικού στοιχείου στην πορεία της τουρκικής ιστορίας.

Από τη συγκρότηση της τουρκικής ισλαμικής διανόησης στην εμφάνιση της Milli Görüş

Η άνοδος του Πολιτικού Ισλάμ οφείλει τα δέοντα στην κοπιώδη πνευματική δραστηριότητα των ισλαμιστών διανοούμενων, για τους οποίους ο T.Zarcone αναφέρει ότι άσκησαν μέσω του έργου τους αξιοσημείωτη επίδραση στην τουρκική κοινωνία και πολιτική σκηνή²⁷. Συγκεκριμένα, ο δημόσιος ρόλος αυτών κατέχει περίοπτη θέση εντός της κοινωνίας, όντες προικισμένοι με την ικανότητα ενσάρκωσης και διάδοσης ενός οράματος και μίας στάσης ζωής, υπό την ενεργητική δημόσια δέσμευσή των προς το κοινωνικό σύνολο.²⁸ Εξέχων παράγοντας αυτού του ρεύματος ήτο ο περισπούδαστος, πολυγραφότατος και με αξιοπρόσεκτο θρησκευτικό προσανατολισμό²⁹ Νετζίπ Φαζίλ Κισάκιουρεκ, φέροντας έργο που ενώνει την Οθωμανική Αυτοκρατορία με την Τουρκία του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα υπό την μορφή μιας πνευματικής γέφυρας μεταξύ οθωμανικής διανόησης και σύγχρονης τουρκικής ισλαμιστικής σκέψης.³⁰ Ο Ι.Μάζης έχει αναφερθεί εκτενώς διά της συγγραφικής του δεινότητας στις βαθιές οθωμανικές ρίζες του σύγχρονου τουρκικού πολιτικού και θρησκευτικού Ισλάμ.³¹ Ως σκαπανέας, λοιπόν, του ισλαμιστικού κινήματος, ο Κισάκιουρεκ στάθηκε αστείρευτη πηγή έμπνευσης για τους μεταγενέστερους του, Αλί Μπουλάτς και Αμπντουραχμάν Ντιλιπάκ, οι οποίοι υπήρξαν πνευματικοί εκφραστές του πολιτισμικού και πολιτικού ισλαμισμού αντιστοίχως.³² Σε γενικές γραμμές, η δεκαετία του 1970 υπήρξε καθοριστική για την επιτάχυνση των ρυθμών ανάπτυξης της ισλαμιστικής διανόησης³³, δοθείσης της περιρρέουσας προσπάθειας ανεύρεσης

²⁶ Erik J. Zürcher, «*Εισαγωγή στην σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 369-370.

²⁷ Thierry Zarcone, «*La Turquie moderne et l'Islam*», Flammarion, Paris 2004, p. 181.

²⁸ Edward W. Said, «*Διανοούμενοι και Εξουσία*», Scripta, Αθήνα 1999, σελ. 32.

²⁹ Ιωάννης Α. Αλατζάς, «*Επιτομή της τουρκικής γραμματείας*», Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 115-116.

³⁰ Κωνσταντίνος Χ. Γώγος, «*Το ισλαμιστικό κίνημα στην Τουρκία*», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2016, σελ. 7-8.

³¹ Ιωάννης Θ. Μάζης, «*Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και οικονομικοπολιτικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία*», Εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 2000, σελ. 63-101.

³² Κωνσταντίνος Χ. Γώγος, «*Το ισλαμιστικό κίνημα στην Τουρκία*», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2016, σελ. 25-26.

³³ ο.π., σελ. 23.

του οθωμανικού-ισλαμικού παρελθόντος του τουρκικού λαού και, ιδίως, την έντονη και νομιμοποιημένη παρουσία του Ισλάμ στον πολιτικό στίβο και δημόσιο διάλογο.³⁴ Χαρακτηριστική, επιπλέον, υπήρξε και η ταυτόχρονη ανάπτυξη του κλάδου της ισλαμικής ποίησης, συμβάλλοντας στην λογοτεχνική προβολή του πατροπαράδοτου ισλαμικού τρόπου ζωής μέσα από μία έντεχνη και μυστικιστική ατμόσφαιρα.³⁵

Ιδιαίτερη μνεία, τέλος, αξίζει στην εν έτει 1975 προώθηση στον επικρατούν δημόσιο διάλογο του οράματος της ονομαζόμενης Εθνικής Θέσης (*Milli Görüş*), η οποία αποτέλεσε την απαραίτητη ιδεολογική πλατφόρμα εισαγωγής του όρου "εθνοθρησκευτικός" στην ημερήσια διάταξη του Πολιτικού Ισλάμ³⁶, εγκαθιδρύοντας σε επίπεδο θεωρητικό έναν τουρκοϊσλαμικό εθνικισμό και, συνεπακολούθως, τον διάλογο μεταξύ οθωμανικού παρελθόντος και τουρκικού παρόντος. Η λέξη «millet», η χρήση της οποίας έχει ρίζες ήδη από την οθωμανική περίοδο, έδωσε πλέον σαφέστατο θρησκευτικό περιεχόμενο σε μία ολόκληρη πολιτική (και οικονομική) κατεύθυνση ανάδειξης των πνευματικών, θρησκευτικών και παραδοσιακών αξιών του τουρκικού έθνους.³⁷

Αντί Επιλόγου

Η Σχολή των *Annales* και η ισλαμική σύνθεση ως πηγές «ανακάλυψης» του οθωμανικού παρελθόντος

Αναντίλεκτα, τα παραπάνω στοιχεία οδηγούν στην μετά τεκμηρίων εξαγωγή του εμπειρικοϊστορικού συμπεράσματος ότι η προκύπτουσα και εδραιωθείσα ήδη από τις απαρχές της δεκαετίας του 1970 ισλαμική σύνθεση όχι μόνο συνέβαλε τα μέγιστα στην εξέλιξη της τουρκικής ιστοριογραφίας αλλά, συνάμα, είχε ως άμεση επίδραση την επανεύρεση του ταυτισμένου με την ισλαμική πίστη οθωμανικού παρελθόντος, το οποίο έως τότε είχε εξοβελιστεί από το εκσυγχρονιστικό μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του βαθέως κεμαλικού γραφειοκρατικού καθεστώτος διά της αποσιώπησης αυτού από την δημόσια και επιστημονική συζήτηση. Η εμφάνιση και εδραίωση του Πολιτικού Ισλάμ συνέδραμε στην εκ νέου ανακάλυψη ενός σημαντικού τμήματος της τουρκικής ιστορίας, χωρίς την ύπαρξη του οποίου κωλυόταν η ιστορική συνέχεια του τουρκικού στοιχείου στο χωροχρόνο.

Εντούτοις, θα ήτο ύψιστη αφέλεια και αντιεπιστημονική πράξη η μη αναφορά στην συμβολή των νέων τάσεων και αντιλήψεων στον χώρο της ιστοριογραφίας, οι

³⁴ Κωνσταντίνος Χ. Γώγος, «*Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2011, σελ. 100.

³⁵ Ιωάννης Μ. Μπακιρτζής, «*Εισαγωγή στην Ιστορία της Οθωμανικής & Τουρκικής γλώσσας και λογοτεχνίας*», Εκδόσεις Σπανίδη, Ξάνθη 2004, σελ. 130-131.

³⁶ Κωνσταντίνος Χ. Γώγος, «*Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2011, σελ. 150-151.

³⁷ Christos Teazis, «*Ikincilerin Cumhuriyeti. Adalet ve Kalkinma Partisi*», Mizrak, Istanbul 2010, p. 53-55.

οποίες οφείλονται στην περίφημη γαλλική Σχολή Annales.³⁸ Η συνθετότητα και ο πλουραλισμός που εξασφαλίστηκε μέσω της κοινωνικο-επιστημονικής προσεγγιστικής μεθόδου οδήγησε στην σταδιακή εδραίωση μίας άλλης, ανθρωπολογικής ιστορικής άποψης.³⁹ Η δεκαετία του 1970 αποτέλεσε το έναυσμα για την διεθνή συγκρότηση μίας νέας γενιάς ιστορικών που διεξήγαν πλέον διεπιστημονική έρευνα στο πρωτογενές αρχειακό υλικό οδηγώντας, υπό το φως των στοιχείων αυτών, σε συμπεράσματα επί της κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας. Σχετικά με το οθωμανικό παρελθόν, πρώτος ο Fernand Braudel διά του μνημειώδους έργου του «*Μεσόγειος*» (1949) μετατοπίζει, εμποτισμένος από τις επιστημονικές αρχές της Σχολής Annales, το κέντρο του ερευνητικού βάρους στην οθωμανική κοινωνία και οικονομία ενώ στηρίζεται σε πρωτογενείς πηγές και ποσοτικά στοιχεία. Αντιστοίχως, αξιοπρόσεκτη περίπτωση επιρροής των αρχών των Annales στην διαμόρφωση της τουρκικής ιστοριογραφίας είναι εκείνη του καθηγητή οικονομικής ιστορίας και οθωμανολόγου Ömer Lütfi Barkan ο οποίος με το πολυσέλιδο έργο του «*Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*» ανασυγκρότησε, μέσω της μεθοδικής και ρεαλιστικής μελέτης οικονομικών δεδομένων της εποχής, τα θεμελιώδη στοιχεία της οθωμανικής κλασσικής ιστορίας και πραγματικότητας, μεταξύ των οποίων βρίσκεται η σχέση του Ισλάμ με την οικονομία των οθωμανικών χρόνων.

Βιβλιογραφία

E. H. Carr, "*What is History*", Penguin Classics, Great Britain 2018.

J. Burckhardt, "*Judgements on History and on Historians*", Routledge, London 1959.

Jeffrey Haynes, «*Θρησκεία και Πολιτική*», Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2018.

David Miller, "*Political Theory*", *The Social Science Encyclopedia*, Routledge and Kegan Paul, London 1985.

Γεώργιος Β. Μιχαλόπουλος, «*Η Λειτουργία του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙΔ) στο Διεθνές Σύστημα και η Τουρκία*», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2004.

Burchan Ghalioun, "*Islam et Politique: la modernité trahie*", Le Découverte, Paris 1997.

Νίκος Μούδουρος, «*Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας*», Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012.

³⁸ Georg G Iggers, «*Η Ιστοριογραφία στον εικοστό αιώνα*», Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2006, σελ. 73-90.

³⁹ Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, «*Annales, Past and Present, Review: τρία μαχητικά περιοδικά ιστοριογραφίας*», *Ο Πολίτης* 25(1982), σ. 57-58.

- Muzaffer Sencer, *"Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri"*, May Yayinlari, Istanbul 1974.
- E. Gellner, *«Έθνη και Εθνικισμός»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.
- Άννα Φραγκουδάκη, Θάλεια Δραγώνα, *«Τι είν' η πατρίδα μας; - εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.
- Πέτρος Θεοδωρίδης, *«Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας. Έθνος, Νεωτερικότητα και Εθνικιστικός Λόγος»*, Εκδόσεις Αντιγόνη, Θεσσαλονίκη 2004.
- Eric J. Hobsbaum, *«Έθνη και Εθνικισμός από το 1870 μέχρι σήμερα - Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα»*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.
- Παντελής Λέκκας, *«Η εθνικιστική ιδεολογία - πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2011.
- Anthony Smith, *«Εθνική Ταυτότητα»*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000.
- Αριστοτέλης Μητράρας, *«Ο τουρκικός εθνικισμός του Ζιγιά Γκιοκάλπ και ο Κεμαλισμός»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012.
- Jacob M. Landau, *«Παντουρκισμός - το δόγμα του τουρκικού επεκτατισμού»*, Εκδόσεις Θετίλη/ΓΕΣ, Αθήνα 1986.
- Erik J. Zürcher, *«Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.
- Thierry Zarcone, *"La Turquie moderne et l'islam"*, Flammarion, Paris 2004.
- Edward W. Said, *«Διανοούμενοι και Εξουσία»*, Scripta, Αθήνα 1999.
- Ιωάννης Α. Αλατζάς, *«Επιτομή της τουρκικής γραμματείας»*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2002.
- Κωνσταντίνος Χ. Γώγος, *«Το ισλαμιστικό κίνημα στην Τουρκία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2016.
- Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και οικονομικοπολιτικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία»*, Εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 2000.
- Κωνσταντίνος Χ. Γώγος, *«Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία»*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2011.
- Ιωάννης Μ. Μπακιρτζής, *«Εισαγωγή στην Ιστορία της Οθωμανικής & Τουρκικής γλώσσας και λογοτεχνίας»*, Εκδόσεις Σπανίδη, Ξάνθη 2004.
- Christos Teazis, *"İkincilerin Cumhuriyeti. Adalet ve Kalkınma Partisi"*, Mizrak, Istanbul 2010.

Georg G Iggers, «*Η Ιστοριογραφία στον εικοστό αιώνα*», Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2006.

Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, «*Annales, Past and Present, Review: τρία μαχητικά περιοδικά ιστοριογραφίας*», *Ο Πολίτης* 25 (1982).

Νικολάϊ Μπερντιάεφ, *Το νόημα της Ιστορίας*», Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2021.

Τόμας Μανν, «*Το μαγικό βουνό*», Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1995.